

9. Bennett M. J. Basic Concepts of Intercultural Communication: Selected Readings. Yarmouth, ME: Intercultural Press, 1998.

10. Hall E. T., Hall M. Understanding Cultural Differences. Germans, French and Americans. Yarmouth: ME.: Intercultural Press, 1990.

Гавриш М.М.,
кандидат філологічних наук,
доцент, завідувач кафедри німецької мови
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені В. Гетьмана»

УСВІДОМЛЕННЯ ВЛАСНИХ КУЛЬТУРНИХ СТАНДАРТІВ ЯК СУТТЄВИЙ ЧИННИК УСПІШНОЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. З опорою на теорію культурних стандартів у статті аналізується один з компонентів міжкультурної компетенції, а саме чотири національно-культурних стилі поведінки українців, та розкривається їх позитивний і негативний вплив на результат міжкультурного діалогу.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, міжкультурна компетенція, культурний стандарт, національно-культурний стиль поведінки, лінгвокультурна спільнота, комунікативний консенсус.

Abstract. Based on the theory of cultural standards, the article describes four typical behavioral patterns of Ukrainians (as part of the intercultural competence) and explains their positive and negative impact on the outcome of the intercultural dialogue.

Key words: intercultural communication, intercultural competence, cultural standards, culture-based differences in behavior, linguo-cultural society, consensus regarding communication.

Усе ширше і тісніше міжнародне співробітництво в політичній, економічній (глобальна економічна інтеграція), культурній та освітній (академічна мобільність студентів і викладачів) сферах, сплеск міграції, «падіння» багатьох кордонів і збільшення туристичних потоків спричиняють стрімко зростаючу частотність та інтенсивність безпосередніх контактів між представниками різних націй і культур, які в більшості випадків є також носіями різних мов. Це означає, що міжкультурна комунікація, тобто процес спілкування людей, які належать до різних лінгвокультурних спільнот, стає визначальним чинником розвитку сучасного світу, адже від її успішності чи, навпаки, безрезультативності (комунікативні невдачі) залежить вирішення численних справ та проблем у нинішньому глобалізованому просторі, а отже, і вектори його подальшого руху.

Завдяки зазначеним факторам міжкультурна комунікація – вже як дослідницька сфера – інтенсивно формується як окрема наука і утворює в даний час надзвичайно актуальний та динамічний напрям наукових розвідок, адже на відміну від мов, приміром, англійської, які можуть використовуватись як засіб глобального спілкування, не існує глобальних форм вербальної та невербальної поведінки [3, с. 29]. Одне з центральних місць у цих дослідженнях займає поняття міжкультурної компетенції, яке, на нашу думку, охоплює щонайменше три важливих складових, а саме:

- знання ustalених правил (норм) спілкування і форм поведінки власного соціуму;
- знання аналогічних норм (звичаїв) інших національно-лінгвокультурних спільнот та толерантне ставлення до них;
- узгоджене використання цих знань у стосунках з представниками інших («чужих») культур (знаходження «комунікативного консенсусу»).

Таким чином, міжкультурна компетенція – це комплекс знань та навичок, які дозволяють оцінити особливості міжкультурної комунікативної ситуації і вибрати адекватні мовні та невербальні засоби для уникнення міжкультурних непорозумінь і досягнення комунікативного наміру. Іншими словами, сформована міжкультурна компетенція дозволяє людині реалізувати себе в міжкультурному діалозі, тобто це суттєва (якщо не найважливіша) передумова успішної (результативної) міжкультурної комунікації. Саме такий зміст розкриває і китайська мудрість, яка проголошує, що лише тому буде «даровано» успіх у тисячах зустрічей, хто добре знає, як інших, так і самого себе [4, с. 9].

Для опису (ідентифікації) національної специфіки поведінкових, у тому числі і комунікативних, норм сучасні науковці використовують різні терміни, одним з яких є «культурний стандарт», введений в науковий обіг німецьким вченим А. Томасом, який займався питання-

ми міжкультурної психології. Згідно з його тлумаченням, культурний стандарт – це чотирихвимірне явище, що охоплює певні способи *світосприйняття*, *мислення*, визначення *цінностей* та *дій*, які є типовими для більшості представників певної культури і сприймаються ними як нормальні чи й обов'язкові [2, с. 12]. Іншими словами, культурний стандарт – це свого роду «набір інструментів», який має своє національно-історичне підґрунтя, довів свою функціональність та яким члени лінгвокультурної спільноти оволодівають більшою мірою несвідомо і постійно користуються для вирішення проблем співжиття. Зрозуміло, що культурні стандарти підлягають соціальним змінам і є «чинними» тільки в їх часовому контексті.

Теорія культурних стандартів має певні «вузькі місця», адже це поняття дещо спрощено відбиває складну й різноманітну дійсність та й не в змозі повністю охопити весь спектр культурної специфіки того чи іншого етносу [2, с. 12-13]. З другого боку, цей термін відрізняється, на наш погляд, влучністю характеристики об'єкта наукового (емпіричного) пошуку, яким є поведінкові норми певної національної спільноти, обумовлені її лінгво-культурною еволюцією, і тому він знайшов, думається, виправдане використання у наших подальших міркуваннях і висновках.

Очевидно, що Україна щороку нарощує зусилля щодо розширення й поглиблення міжнародного співробітництва, у результаті чого все більше українських громадян стають учасниками міжкультурного діалогу як на офіційному рівні (представники державних, підприємницьких, освітніх та інших структур), так і в приватних справах. Цей історично важливий для розвитку України факт поглибленої інтеграції українців у процеси міжкультурної комунікації і обумовив *мету* даної статті, яка полягає в тому, щоб описати культурні стандарти українського народу та ідентифікувати ті його культурно-національні особливості, які можуть не в «українському сенсі» сприйматись і трактуватись іноземними громадянами і тому стати причиною комунікативних невдач чи й культурного шоку. Отже, це дослідження спрямоване на розкриття *першого складника міжкультурної компетенції*, а саме пізнання й усвідомлення вербальних та невербальних культурно обумовлених норм/правил спілкування та співжиття в рамках власного соціуму: у нашому випадку – це *культурні стандарти українського народу*.

Знання щодо першого аспекту міжкультурної компетенції необхідні тому, що міжкультурні непорозуміння зазвичай виникають внаслідок несвідомого перенесення власної культурної ідентичності на співрозмовника, який є носієм інших культурних традицій і звичаїв. Причиною такої поведінки може бути незнання культурно-лінгвістичної специфіки іншого етносу, але й не меншою мірою – відсутність усвідомлення власних національно-культурних особливостей, власних стратегій і тактик спілкування. Тому перед вищою школою стоїть відносно нове і надзвичайно важливе завдання – організувати освітній процес таким чином, щоб не тільки спонукати студентів до вивчення культурних стандартів різних національних спільнот, але й насамперед сенсифікувати їх до проблематики власної (української) національно-культурної специфіки (неповторності) та її значущості. Саме такий підхід забезпечить вишкіл конкурентоспроможних фахівців, здатних успішно працювати й генерувати нові ідеї в міжкультурних колективах. Обґрунтування висловленої позиції (і тим самим і мети цієї наукової розвідки) знаходимо і у творчому спадку відомого французького антрополога Жермени Тійон, яка стверджувала: «Хто не пізнав самого себе, той ніколи не пізнає й інших» [5, с. 26].

Отже, відштовхуючись від переконання щодо важливості усвідомлення власних ментальних рис для успішної міжкультурної взаємодії, орієнтуючись на відповідний дослідницький доробок деяких німецьких авторів [2] та не претендуючи на повне охоплення об'єкта дослідження, спробуємо схарактеризувати головні культурні стандарти українського етносу та вказати на ті їх прояви, які містять певний «потенціал небезпеки», тобто можуть неоднозначно сприйматись і трактуватись іноземними партнерами по спілкуванню і спричиняти їх негативну / небажану реакцію. Зупинимось на чотирьох національно-культурних «стилях поведінки» українців, які прослідковуються як у їх професійній діяльності, так і в приватній сфері. (Черговість висвітлення не є при цьому показником значущості (вагомості) відповідного культурного стандарту в сукупній картині національної ідентичності українців.)

Почнемо із стандарту *«Диференційоване ставлення до осіб різного ступеня знайомства»*. Тут йдеться про те, що особисті зв'язки і контакти надзвичайно ціняться представниками українського етносу і нерідко відіграють в їх житті суттєву роль. Тому українці схильні до поділу людей на дві групи: перша (так звана «власна») група – це добрі знайомі (члени сім'ї, інші родичі, друзі, сусіди, колеги по роботі тощо), друга ж («чужа») група – це мало знайомі чи взагалі незнайомі співвітчизники. Ставлення до членів цих груп в українців дуже різне, іноді навіть абсолютно протилежне і не зовсім зрозуміле для носіїв інших культур і мов.

По відношенню до тих, хто належить до «власної» групи, типовий українець демонструє відкритість, сердечність, розуміння і готовність допомогти, іноді навіть незнайомим за принципом «Друг мого друга – мій друг». Ці позитивні риси сформувалися, на наш погляд, як наслідок стражденної долі українського народу у різні періоди його багатовікової історії.

Однак цей культурний стандарт має і свій зворотній бік: допомога ближньому виходить у українців за рамки приватного життя і розповсюджується на професійну та інші сфери людської діяльності. Завдяки знайомствам і відповідним рекомендаціям в Україні нерідко вирішуються питання працевлаштування, досягнення ділових угод, отримання документів і т.п. Надання переваги певним особам на базі зв'язків, а не з опорою на їх (фахові) якості («атмосфера фаворитизму») суперечить нормам співжиття більшості національно-культурних спільнот і тому є частою причиною напруги у ділових міжнародних контактах українців або й призводить до їх припинення.

У контактах же з членами «чужої» групи українці демонструють зазвичай певну дистанцію, замкнутість і стриманість, що, однак, тією чи іншою мірою притаманно багатьом національно-культурним спільнотам.

Особливу категорію «чужої» групи складають для представників українського етносу гості, і насамперед іноземні. Саме тому гостинність та щедрість українського народу відомі практично у всьому світі. «Гість – радість у домі» чи «Гість у дім – радість з ним» – ці висловлювання відбивають притаманну українському характеру шану та повагу до гостей, що імponує іноземним громадянам, позитивно сприймається ними й популяризується в країнах власного проживання. Одне застереження: потрібно бути обережним і чутливим з культурою пиття – вимога після тосту «випити до дна» зазвичай не знаходить підтримки з боку іноземних гостей і нашоухується на їх негативну реакцію.

Наступний український культурний стандарт можна описати як «Цілісне сприйняття особи» у єдності всього спектру її різноманітних якостей та аспектів життя. Це означає, що в свідомості українців людина та справа/справи, з якою/якими вона пов'язана, розглядаються як єдине ціле, як єдиний цілісний образ (з певним – позитивним, нейтральним чи негативним – ставленням до нього). Недаремно в Україні часто можна почути висловлювання, що людину необхідно цінувати такою, якою вона є.

Аналізований культурний стандарт має щонайменше три прояви. По-перше, це «дифузія» приватної та професійної сфер. У робочих колективах українські колеги нерідко відкрито обговорюють приватні справи і проблеми, весело і гучно відзначають свята, демонструють емоції, як позитивного, так і негативного характеру. І навпаки, коли йдеться про приватні зустрічі, приватні запрошення на обід чи вечерю, продовжується (жваве) обговорення робочих питань. Це національно-культурна традиція, в якій українці не вбачають чогось незвичайного, але саме так, тобто як щось особливе й нерідко відштовхуюче, вона сприймається представниками багатьох європейських етносів, зокрема, німецького, де на робочих місцях сухо й по-діловому спілкуються щодо професійної проблематики, а в рамках позаробочих приватних зустрічей колег ця тематика є табу. Українці мають пам'ятати ці суттєві розбіжності в ситуаціях міжкультурного діалогу.

Образливе сприйняття критики є другим проявом цілісного бачення індивідууму. Критичні зауваження українці «ховають» зазвичай у завуальованих формулюваннях і тому нерідко трактують ділову й аргументовану критику як образу, як «атаку» на власну особистість. Реакція на таку критику, яка беззастережно практикується в німецькомовному культурному просторі, в українців часто набуває форми «емоційного вибуху», а не предметного аналізу й пошуку раціональних шляхів поліпшення ситуації.

Орієнтація на цілісність людини призводить, по-третє, до певних етапів у відборі ділових партнерів та започаткуванні ділових стосунків. Український підприємець не задовольняється, як правило, однією зустріччю з потенційним діловим партнером, у ході якої після короткого представлення дискутувались можливості майбутньої співпраці, що для типового німця є звичайною ситуацією для досягнення перших домовленостей. Українцю потрібен час, щоб глибше познайомитися з іноземним колегою, зав'язати з ним особисті контакти, відчутти довіру, і лише тоді він приймає рішення, яке таким чином може базуватися на суб'єктивних відчуттях (симпатіях), а не на об'єктивних факторах [2, с. 174].

З попередніми звичаями поведінки пов'язаний і культурний стандарт, який можна описати як «Непрямий менеджмент конфліктів і проблем». Оскільки, як зазначено вище, людина і її справа (заняття/робота) сприймаються українцями як єдине ціле, а критика – як особиста образа, то типовий українець старається не тематизувати, «обходити» конфлікти, а проблеми чи критику висловлює опосередковано, приміром, невербальними засобами.

В Україні практично відсутній відкритий діалог між керівником і співробітниками: керівник практично ніколи відкрито не критикується, а з його пропозиціями – не дивлячись на, можливо, й іншу власну думку – завжди погоджуються, оскільки підлеглі бояться негативних наслідків. Така критика практикується тільки у вузькому колі надійних однодумців («власна» група), але саме тому вона й залишається безрезультативною та не сприяє поліпшенню ситуації. Незадоволеність українці показують зазвичай у формі пасивного протесту – невчасне або неповне виконання завдань, байдужість, відсутність інтересу до робочих процесів аж до добровільного звільнення з роботи.

Важко дається українцям і пряма відмова чи заперечення, тому у більшості випадків вони висловлюють згоду, дають певні обіцянки, сподіваючись, що справа/проблема вирішиться якось сама собою або забудеться. Якщо ж цього не відбувається, українець не готовий визнати своє «так» помилковим і вдається до непрямих (часто невербальних) сигналів, щоб продемонструвати відхилення домовленості. До таких «тактичних» кроків належать постійні перенесення термінів зустрічей, що обґрунтовується поточною перевантаженістю роботою чи іншими більш важливими справами, зв'язок через секретаря/помічника, який вибачається за шефа та повідомляє про його зайнятість і неможливість з'єднати з ним того, хто телефонує, а також інші надумані відмовки та приводи.

Представникам інших національно-культурних спільнот важко відразу ж зрозуміти справжній сенс таких непрямих (завуальованих) висловлювань та способів поведінки, і тому вони можуть наполегливо шукати подальших контактів, накопичуючи в собі незадоволення та здивування українським партнером. І навпаки, в мультинаціональних колективах українці мають бути готові до відкритих предметних зауважень і критики, прямого озвучення проблем і конфліктів з боку співробітників з іншими культурними традиціями, наприклад, німців, і не сприймати це як образу, а передусім як прагнення у відкритому діалозі покращити робочі процеси для досягнення більшої продуктивності праці.

Іноземні фахівці вважають також, що одним з культурних стандартів українського етносу є *«Гнучке ставлення до нормативних документів та часових правил»* [2, с. 115–140]. Цей фактор життя української спільноти трактується як непоодинокі недотримання законів, приписів та інших директивних документів, а також термінів ділових зустрічей, переговорів чи інших домовленостей. У такому баченні є вагома доля правди, однак, при прискіпливому аналізі виникає і запитання, чи є зазначені дії проявом національно-культурного українського характеру.

Зрозуміло, що українці «обходять» приписи, коли не побоюються значних санкцій та ще й бачать у таких вчинках власну вигоду. Для подолання бюрократичних бар'єрів при вирішенні численних професійних та приватних питань українці готові давати й дають чиновникам гроші і подарунки, аби лише спростити життєву ситуацію та зекономити час (обставини квітучої корупції). Отже, не можна, на нашу думку, однозначно стверджувати, що неповага до законів та норм – це національно-культурна риса українського народу. Описана поведінка – це скоріше явище останніх десятиліть, яке виникло як вимушена реакція на неспроможність держави щодо системного здійснення контрольних функцій та належного надання послуг громадянам.

Аналогічне підґрунтя має і часовий вимір: із-за нестабільної ситуації в законодавчій сфері і суспільстві в цілому українці звикли жити «сьогоднішнім днем» та без довгострокових планів, а тому нерідко приймають спонтанні рішення, а пізніше відмінюють їх і визначають інші (не завжди об'єктивно обумовлені) орієнтири. Непередбачуваність та важливість нових подій чи обставин використовується за таких умов як вагомий аргумент відмови від призначених термінів, їх перенесення, зміни складу делегацій, у тому числі і на найвищому державному рівні.

Гнучке ставлення до нормативних документів та часових правил – це скоріше новітнє і, сподіваємось, перехідне явище на теренах України, але українцям необхідно усвідомлювати його негативні наслідки у міжкультурному діалозі і тому уникати дій, які наштотхуватимуться на критичне сприйняття або й повне відхилення з боку представників інших національно-культурних спільнот.

Представлені вище ментальні (в тому числі і мовленнєві) особливості поведінки українців, звичайно ж, не охоплюють усього спектру національно-культурного характеру членів українського етносу, однак, вони є важливими, і насамперед з огляду на розвиток економічної співпраці українських підприємців із зарубіжними партнерами. Для започаткування ділових контактів та їх подальшого підтримання потрібно знати й рахуватися не лише з культурними стандартами представників інших національностей, але й усвідомлювати специфіку

власних дій і висловлювань, що сприятиме уникненню міжкультурних непорозумінь або й більш серйозних проблем. Недаремно китайський філософ Лао-цзи стверджував: «Хто знає інших, той розумний, хто пізнав самого себе, той мудрий» [1].

Література

1. Aphorismen.de :Aphorismen, Zitate, SprücheundGedichte[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aphorismen.de/gedicht/13992>.
2. Fink L., Gruttauer S., Thomas A. Beruflich in der Ukraine : Trainingsprogramm für Manager, Fach- und Führungskräfte / Luzia Fink, Stefanie Gruttauer, Alexander Thomas. – Göttingen: Vandenhoeck& Ruprecht GmbH & Co. KG, 2009. – 178 S.
3. Jaeger M. Arbeitnehmerfreizügigkeit / Mona Jaeger // Markt : Deutsch für den Beruf – Materialien aus der Presse. – Heft 3. – Berlin: Erich Schmidt Verlag GmbH & Co. KG, 2015.
4. Schroll-Machl S. Die Deutschen – Wir Deutsche : Fremdwahrnehmung und Selbstsicht im Berufsleben / Sylvia Schroll-Machl. – Göttingen: Vandenhoeck& Ruprecht GmbH & Co. KG, 2007. – 227 S.
5. Tillion G. Die gestohlene Unschuld. Ein Leben zwischen Resistance und Ethnologie[Електронний ресурс] / Tillion, Germaine. – Berlin: AvivA Britta Jürgs GmbH, 2015. – 336 S. – Режим доступу: Tillion_gestohlene_Unschuld[1].pdf.

Гавриш О.О.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри німецької мови
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені В. Гетьмана»

ПРАГМАТИЧНА ФУНКЦІЯ КОМПОНЕНТІВ ІНТОНАЦІЇ

Анотація. У статті розглядається функціонування таких компонентів інтонації німецької літературної мови, як мелодика, фразовий наголос, паузи та темп мовлення відповідно до прагматичного потенціалу мовленнєвого повідомлення. Звертається увага на різницю в інтонаційному оформленні німецьких та українських фраз та підкреслюється важливість дотримання правил інтонаційної будови мови для реалізації комунікативного наміру мовця в процесі міжкультурного спілкування.

Ключові слова: інтонація, мелодика, фразовий наголос, паузи, темп мовлення, німецька літературна мова, тема, рема, підготовлене мовлення, спонтанне мовлення.

Abstract. This article explores the function of such intonatory components of the Standard German as speech melody, sentence stress, pauses, speech tempo according to the pragmatic potential of the phrase. It reveals the differences between the intonation structures of the German and the Ukrainian languages and emphasizes the importance to follow the rules of intonation to achieve the communicative intention in the multicultural communication.

Key words: intonation, speech melody, sentence stress, pauses, speech tempo, Standard German, theme, rheme, prepared speech, spontaneous speech.

Реалізація комунікативного наміру мовця в усному спілкуванні значною мірою залежить від інтонації мовленнєвого повідомлення. Порушення правил інтонаційного оформлення фрази призводить у більшості випадків до непорозуміння між партнерами по комунікації, тоді як помилки у реалізації звукових одиниць залишаються досить часто завдяки впливу екстралінгвістичного контексту поза увагою співрозмовників.

На сучасному етапі викладання іноземних мов у нелінгвістичних ВНЗ особливого значення набуває розвиток комунікативних навичок у студентів, що має на меті навчити молодих фахівців ефективно спілкуванню у мультинаціональній команді та полегшити їх інтеграцію у сучасне професійне життя. Однак, як свідчить досвід, більшість студентів мають проблеми з фонетикою іноземної мови, особливо з її інтонаційним складником, що ускладнює процес комунікації як з носіями мови, так і з іноземцями, які користуються цією ж мовою для міжнаціонального спілкування.

Таким чином, на заняттях з іноземної мови у нелінгвістичних ВНЗ необхідно вивчати не лише лексико-граматичну будову мови та її стилістичні особливості, а й фонетичну структуру, яка охоплює як сегментний склад (звуки), так й просодію (надсегментні чинники, зокрема